

Левчик Н.С.

аспірант,

Тернопільський національний

педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

БАТЬКІВСТВО В КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ У США ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У статті розглядається феномен батьківства/материнства крізь призму сімейної політики у США та Великобританії, визначаються його специфічні особливості. Здійснено порівняльний аналіз теоретичних підходів і сучасних характеристик даного феномену у західних країнах.

The article deals with phenomenon of parenting (parenthood) in the light of family politics in the USA and Great Britain. The author distinguishes its specific peculiarities and gives comparative analysis of theoretical approaches and contemporary characteristic of parenting in those countries.

На початку ХХІ століття, в період сучасних глобалізаційних і екокомунікаційних процесів, дослідження культурогенезу феномену батьківства в різних суспільствах є соціально значущою проблемою. У світовій спільноті загалом і в Україні зокрема, сьогодні відбуваються трансформаційні процеси, пов'язані зі змінами в гендерній культурі, деформацією сучасної сім'ї, кризою батьківства тощо. Вивчення репертуару і специфіки батьківських ролей та їхнього зв'язку із моделями сімейної політики у постіндустріальних західних країнах, зокрема Великій Британії і США, сприятиме ефективному вирішенню проблеми підготовки молоді до відповідального батьківства.

Батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень і переконань про себе як батька чи матір, що реалізується у всіх проявах поведінки (Д. Баумрінд, Т. Гордон, І. Кон, В. Кравець, Д. Льюїс, Д. Мак-Дермот, Р. Овчарова, Г. Філіппова та ін.).

Батьківські ролі розглядають у двох іпостасях – батьківства та материнства, які є базовим життєвим призначенням та важливою соціально-психологічною функцією кожної людини. Як зазначає професор В.П. Кравець, батьківство – це складний феномен, що ґрунтується на фізіологічних механізмах, еволюції сім'ї, культурних та індивідуальних особливостях [1, 236]. Батьківство також існує як соціальний інститут, система прав, обов'язків, соціальних очікувань і вимог, які висуваються до жінки і чоловіка як до матері і батька, корені яких знаходяться в нормативній системі культури, а також у структурі та функціях сім'ї.

Цінності і норми західного соціокультурного простору набули все більшого поширення як у вітчизняному дискурсі, так і в повсякденному житті людей. Свого часу Василь Сухомлинський, вказуючи на обопільну відповідальність матері і батька за виховання дитини, наголошував: «Виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіків і дружин – це, по суті, одна з найважливіших цільових ліній роботи школи, адже матерями й батьками бути майже всім» [2, 185]. Ідеї видатного українського педагога-гуманіста щодо рівності статей у відповідальності за дитину, набагато випередили час і слугують дороговказом у підготовці молодого покоління до свідомого виконання батьківських ролей.

Психолого-педагогічні аспекти підготовки молоді до батьківства розкриті у працях українських вчених М. Алексеєвої, І. Братусь, Т. Говорун, І. Гусак, І. Зверєвої, О. Кізь, О. Кікінежді, В. Костива, В. Кравця, В. Постового, Т. Титаренко, Л. Яворської та ін. Значних результатів у дослідженні феномену батьківства як соціально-психологічного явища досягли американські А. Адлер (Adler A.), Т. Бразельтон (Brazelton T.), Дж. Вестмен (Westman J.), Т. Гордон (Gordon T.), Х. Джінот (Ginott H.), Н. Ноддінгс (Noddings N.) і британські вчені Р. Барнет (Barnett R.), К. Бірч (Birch K.), М. Кларк (Clark M.), Л. Полок (Pollok L.), М.К. Прінгл (M.K. Pringle), М. Чемберс (Chambers M.). Проте, дана проблема і надалі залишається актуальною.

Політика держави з підтримки материнства/батьківства є найважливішою складовою сімейної політики в цілому. Порівняльний аналіз моделей батьківства/материнства в контексті сімейної політики у США та Англії дає можливість виокремити теоретичні підходи до даного феномену, проаналізувати специфічні особливості його становлення в обох країнах і знайти оптимальні сучасні моделі батьківсько-дитячих взаємин як основи підготовки молодого покоління до виконання у майбутньому батьківських обов'язків. **Метою** даної статті є крос-культурне дослідження батьківських ролей і функцій в контексті сімейної політики у Великій Британії та США.

Зазначимо, що українському терміну «батьківство», який слугує для позначення як матері, так і батька, відповідають англійські слова «parenthood» і «parenting» (стосовно до «батьківства» вживаються терміни «fatherhood» і «fathering», а до материнства – «motherhood» і «mothering»). Вкажемо на різницю у термінологічному вживанні понять: слово «parenthood» означає соціальний інститут, те, як його представляє суспільство, а слово «parenting» – батьківство як діяльність, тобто відповідні практики і стилі поведінки батьків. У першому випадку слід говорити про аналіз і реконструкцію соціокультурних норм, суспільні очікування від виконання гендерних ролей батьком і матір'ю взагалі. У другому випадку йдеться про дослідження психологічних чинників батьківства. Сьогодні на зміну патріархальній (традиційній) сім'ї прийшла дітоцентрична (сучасна), де дитина є суб'єктом родинних відносин. Існування дітоцентричної сім'ї визначається зміною ставлення батьків до дитини як до найвищої цінності, вибором демократичного стилю виховання, створенням умов для соціалізації дитини, яке зумовлене економічним, соціальним статусом та рівнем освіченості батьків.

Визначення і зміст сімейної політики часто пов'язується саме із батьківством, тобто виконанням батьками функцій турботи і виховання дітей в сім'ї, спрямованістю політики держави на сім'ю і на виконання громадянами батьківських ролей, регулювання їхніх взаємовідносин (Gauthier A., 1996; Nantrais L., 2004; Kamerman Sh., Kahn A.J., 1978). Батьківство є важливим елементом сімейної політики. Кожна із моделей сімейної політики ґрунтується на певному уявленні про сім'ю та гендерний розподіл батьківських ролей. Лібералізація сучасних гендерних відносин у США та Великій Британії полягає в тому, що жінки отримали можливість індивідуального вибору – працювати і бути матір'ю, чи поєднувати обидві ці ролі. Модель відповідального батьківства, яка все більше поширюється серед американського і англійського середнього класу, вказує на егалітаризацію сімейних та батьківсько-дитячих відносин. Західні вчені, оперуючи даними поняттями, звертаються до проблем сім'ї, партнерства та дитинства як центральних для всієї соціальної політики в сучасному світі [7; 8; 9; 10; 12].

Учені по-різному розглядають феномен материнства: одні – з позиції біологічного детермінізму, інші – з позиції соціального конструювання. Згідно першого підходу, материнство безпосередньо пов'язується з репродуктивними можливостями жінки зачати, виносити і народити дитину. Завдяки цьому підходу у багатьох культурах набув поширення «міф про материнство» (A. Oakley), згідно якому дітям потрібна саме біологічна, а не соціальна мати [3]. Біологічний детермінізм у призначенні жінки бути матір'ю був

покладений і в основу статево-рольової теорії Т. Парсонса, згідно якої нуклеарна сім'я розглядалася як різнофункціональна система: чоловік та жінка виконували дихотомічні ролі [11]. Ця модель «чоловік-годувальник / жінка-домогосподарка» стала нормативною моделлю гендерних відносин для англійського та американського суспільств. З позиції соціального конструювання материнства, здійснення догляду за дітьми та їхнього виховання можливе іншими членами родини (наприклад, татом, іншими родичами) чи державою. Наголошується на контекстуальності, історичній і культурній варіативності даного феномену (Чодороу, 2000).

Домінування структурно-функціоналістської парадигми в соціологічній теорії, а також виникнення держав всезагального благоденства у другій половині ХХ ст., призвело до закріплення нуклеарної «парсоніанської» сім'ї як нормативного зразка для більшості західноєвропейських країн. Нуклеарна сім'я була не тільки легітимним зразком сімейної структури, але й підґрунтям для визначення батьківських функцій у межах даної моделі сім'ї. Інші ж типи сімейних стосунків розглядалися порушенням нормативних приписів, як девіантні сім'ї [7; 8; 9; 10; 11].

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст., у зв'язку із виникненням різноманітних типів батьківства, у Англії і США відбулися значні зміни у законодавчих документах, пов'язані із урівненням в правах дітей, народжених у шлюбі та поза ним, зміцненням батьківства. Загальні тенденції щодо змін батьківства, юридично закріплені в сімейному законодавстві цих країн, полягають в індивідуалізації форм сімейних відносин, гомогенізації статусів біологічного та соціального батьківства, приділенні більшої уваги інтересам дитини, незалежно від факту її народження та захисту прав дітей (Vlaardingerbroek, 2002).

Відмежування батьківства від подружжя, призвело до суттєвих змін у традиційній тріаді «батько-мати-дитина», набутті нового змісту, що сприяло посиленню статусу соціального батьківства. Парсоніанська (американська) модель сім'ї почала розглядатися лише одним із варіантів, який не відображав всю різноманітність гендерних ролей. Прикладами сучасного соціального батьківства є, зокрема, виховання чоловіком дітей дружини чи партнерші від попереднього шлюбу, прийомні сім'ї, сурогатне батьківство тощо.

Поділ на біологічне та соціальне батьківство є суттєвою істотною характеристикою сучасного батьківства у англійських країнах. Зростання числа розлучень і, як наслідок, збільшення числа монобатьківських сімей, бінуклеарних сімей, зростання громадянських і гомосексуальних шлюбів – ці та інші зміни в структурі сімейних відносин визначають різноманітність форм

сімейних стосунків і форм батьківства/материнства. Функції турботи, догляду за дітьми та їхнє виховання мають соціальне, а не біологічне підґрунтя, і можуть виконуватися різними людьми. Тому найважливішим питанням у соціальному батьківстві є питання піклування і дослідження емоційної близькості, взаєморозуміння між дитиною та дорослими, які стали самостійною цінністю.

Для США і Великої Британії, згідно сучасної класифікації моделей сімейної політики за А. Готье (Gauthier A., 1996), характерна так звана просімейна модель, що означає невтручання з боку держави у сімейно-батьківські взаємини. Держава безпосередньо не перешкоджає участі жінок у професійній зайнятості, проте надає досить обмежену підтримку, що призводить до вимушеного вибору жінкою професійної діяльності чи материнства, виходячи із власної життєвої ситуації. У цілому, на ідеологічному рівні підтримується традиційна модель сім'ї, хоча плюралізація форм сімейних відносин безпосередньо торкнулася і батьківсько-дитячих стосунків [7].

Ученою Дж. Льюїс (Lewis, J., 1992) було виокремлено три типи сімейної політики за показниками врахування жіночих інтересів у системах оподаткування і соціального забезпечення, особливостей професійної зайнятості заміжніх жінок і т.ін. Згідно даної класифікації, у Великій Британії переважає просімейна модель першого типу: це країна з історично вкоріненою «сильною» моделлю сім'ї з чоловіком-годувальником («strong» male-breadwinner model), що пояснює специфіку професійної зайнятості жінок (переважання неповної зайнятості), нерозвинутість системи державних дитсадків і правового захисту жінок-матерів [10]. У Сполучених Штатах Америки домінуючою є друга модель, так званий варіант «середньої» моделі сім'ї з чоловіком-годувальником, що характеризується значною часткою жінок, які зайняті працею повний робочий день і мають значно більші гарантії соціального захисту, порівняно з англійськими жінками-матерями. Проте, як вважає Дж. Льюїс, дана модель може бути пов'язана із особливостями системи соціального забезпечення, характерною для неї принципом горизонтального перерозподілу прибутків між дітними і бездітними сім'ями [10].

У сучасній термінології у визначенні сімей, що складаються з однієї матері чи батька і дітей з'явилися нові терміни: «одиноке батьківство», «самітні матері», «монобатьківство». Вживання цих термінів вченими має на меті показати всю різноманітність сімейних стосунків і легітимність даних типів батьківства, які характерні для сучасного суспільства. Як зазначає Ж.Чернова, вперше термін «монобатьківство» в контексті соціальної політики

держав всезагального благоденства з'явився у Великобританії в кінці 60-х років ХХ ст., що було пов'язано з наступними причинами: із зростанням ризику бідності у сім'ях матерів-одиначок з дітьми, змінами у гендерних сімейних ролях, зміною статусу жіноцтва як в публічній, так і в приватній сферах, послабленням інституту шлюбу, відмежування батьківства від подружжя та інші [4]. Найменування таких сімей, на думку вчених, є показовим, бо має нейтральний зміст і не несе негативної конотації порівняно з неповними сім'ями, які пов'язуються із девіацією (відхиленням) від норми. Зміни у термінології призвели до зміни змісту сімейної політики на трьох рівнях: академічному, інституціональному та соціальному [6; 7; 8; 9]. На першому(науковому) рівні поява даного терміну знаменує зміни у ставленні до вивчення різноманітних типів сім'ї і батьківства, більшу толерантність до різноманітності сімейних взаємин і конфігурації батьківських ролей. На інституціональному рівні монобатьківські сім'ї стали об'єктом соціальної політики держави у зв'язку із погіршенням життєвого рівня, на соціальному рівні – із змінами у демографічній і сімейній поведінці громадян. На думку дослідників монобатьківських сімей Ш. Камермана і А. Кона, у Великій Британії переважає стратегія «боротьби з бідністю», яка є відображенням ліберальної моделі сімейної політики; у США – стратегія матерів-одиначок. Головною ціллю практичних дій держави є надання матерям певної соціальної допомоги з метою догляду за дітьми у домашніх умовах [9]. Отже, у межах ліберальної моделі сімейної політики, спрямованої на продукування нормативної сімейної моделі з „сильним, чоловіком-годувальником, у західних державах надається соціальна допомога економічно „слабким», неповним сім'ям. Нині в обох країнах поширюється соціально-демократична сімейна державна політика, яка містить універсальні та індивідуальні принципи підтримки з метою створення належних умов громадянам, незалежно від їхньої статі (батьківська відпустка, державна система піклування про дітей) тощо.

Отже, серед головних тенденцій у становленні батьківства у Великій Британії і США слід відзначити трансформаційні зміни в гендерній культурі, економічну емансипацію жінок, плюралізацію сімейних відносин, відмежування батьківських відносин від подружніх, набуття батьківством різноманітніших форм. Крім того, батьківство знаходиться у взаємозв'язку із свідомим вибором шлюбних партнерів, із життєвими планами чоловіків та жінок щодо вибору ними продовження освіти/праці чи батьківства (відстрочене батьківство), із збільшенням потреби у підтримці з боку держави з метою поєднання професійних та батьківських обов'язків. Батьківство і материнство, на думку вчених, стає «предметом переговорів» між батьками і

дітьми, які коректуються із врахуванням взаємних інтересів і потреб всіх членів сім'ї на шляху досягнення емоційної близькості (Vjorneberg, 2001). Сучасний тип батьківства не передбачає чіткої поляризації батьківських ролей, навпаки, ґрунтується на рівній участі чоловіків і жінок у вихованні дітей і догляді за ними. У виконанні функцій соціального піклування і виховання дітей можуть також приймати участь держава, добровільні, громадські, ринкові організації, які надають спеціальну підтримку чоловікам і жінкам з метою більш ефективного поєднання ними сімейних і професійних ролей. Ці та інші новітні зміни у батьківсько-дитячих стосунках як стрижневої проблеми соціального батьківства/материнства, були покладені у зміст шкільних програм з підготовки молоді до батьківства у США та Великій Британії. Наше дослідження порівняльного аналізу різних моделей батьківства крізь призму державної сімейної і гендерної політики в обох англomовних країнах дозволить реалізувати позитивні надбання зарубіжного досвіду у вітчизняну практику з підготовки молодого покоління до свідомого виконання батьківських обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – 244 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
3. Хто боїться фемінізму?: погляд по той бік реакції / За ред. Е. Оуклі та Д. Мітчел. – Львів: Ахілл, 2005. – 340 с.
4. Чернова Ж.В. Семейная политика в Европе и России: гендерный анализ. – СПб.: Норма, 2008. – 328 с.
5. Чодороу Н. Воспроизводство материнства: психоанализ и социология гендера // Антология гендерной теории: сб. пер. – Минск: Профилен, 2000. – С. 29-77.
6. Vjorneberg U, Parenting in Transition: An Introduction and Summary // European Parents in the 1990s. Contradictions and Comparisons / Ed. by U. Vjorneberg. Transaction Publishers: New Brunswick; London, 2001. – P. 1-29.
7. Gauthier A. The State and The Family. A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Clarendon Press. – Oxford, 1996.
8. Hantrais L Family Policy matters. Responding to family change in Europe. The Policy Press. 2004. – P. 131-162.
9. Kamerman Sh., Kahn A.J. Families and The Idea of Family Policy // Family Policy. Government and Families in Fourteen countries. Columbia University Press, 1978. – P. 1-16.

10. Lewis J. Models of equality: the case of state support for children in twentieth-century Britain / Eds. Gisela Bock and Pat Thane, 1992.
11. Parsons T., Bales R. Family, Socialization and Interaction process. – New York: Free Press, 1955.
12. Vlaardingerbroek P. Trends in the Development of Family Law in Europe, 2002. – Comparative Perspectives. – P. 120-149.